

CORNEL GROFȘOREAN ȘI PROBLEMA INFIINȚĂRII REGIONALEI „ASTRA BĂNĂȚEANĂ“

CARMEN ALBERT

Asociațiunea Pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român a fost una din cele mai viguroase manifestări ale voinței de afirmare culturală și politică a românilor din Transilvania și Banat. Întemeiată în condițiile deceniilor de mijloc ale celei de-a doua jumătăți a veacului al XIX-lea, ASTRA, a fost o expresie vie a unității românești reușind să depășească toate greutățile, inclusiv diferențele confesionale și să se extindă practic în toate ținuturile românești din imperiul dualist. Ea și-a căutat și a reușit să-și găsească rosturi și după ce scopul fundamental al mișcării românești, indiferent de spectrul în care se manifesta, a fost împlinit la 1918: făurirea statului național unitar român. Acum se punea problema extinderii ASTREI pe întregul cuprins românesc, în toate teritoriile locuite de români¹.

Problema înființării Regionalei „Astra Bănățeană“ în noile condiții istorice, are încă nevoie de unele clarificări și de o reexaminare critică a întregului complex de împrejurări în care s-a produs. În acest scop ne-am concentrat atenția asupra fazei preliminare în care se formulau strategii de extindere, se fixau scopurile, mijloacele și direcțiile de acțiune. Acest lucru se impunea în mod obligatoriu pentru că acum, în Banat, se constituiseră și funcționau instituții care-și asumaseră deja responsabilități în domeniul cultural cum era, de pildă, Institutul Social Banat-Crișana (I.S.B.C.).

Din fericire dispunem de un important fond de documente care conțin informații cu privire la această chestiune aducând necesare clarificări asupra relațiilor dintre două instituții fundamentale vieții culturale din aceste părți. Este vorba de un set de scrisori provenind din arhiva I.S.B.C., de fapt corespondența purtată între dr. Iuliu Moldovan președintele ASTREI și dr. Cornel Grofșorean, conducătorul institutului bănățean. În împrejurările de care am vorbit, când spațiul bănățean era deja ocupat, înființarea „Astrei Bănățene“ a ridicat unele semne de întrebare, am putea spune, chiar unele neliniști. De fapt situația Banatului a fost percepută ca una deosebită chiar la nivelul conducerii ASTREI încă înainte de a se formula vreo tentativă concretă în această provincie. Ion Agârbiceanu considera indispensabilă o Regională bănățeană dar membrii Comitetului Central din acea vreme (1927) — Gh. Preda, I. Lapedatu, O. Ghibu — au socotit că este bine să se facă o consultare prealabilă pentru a cunoaște și opinia intelectualității locale².

După 1935 contactele se vor intensifica, se va trece la acțiuni concrete. Deosebit de activ în acest sens se arăta noul președinte al ASTREI, dr. Iuliu Moldovan care, în urma convorbirilor cu Alexandru

Marta, președintele Curții de Apel din Timișoara, convocase o consfătuire la care au fost invitați reprezentanții tuturor societăților culturale din capitala Banatului. Solicitat să-și spună părerea, după ce fusese informat despre acest proiect, dr. C. Grofșorean, expediază o lungă misiivă președintelui în exercițiu. Deși — spune el — circulă zvonuri cum că ar fi împotriva, ține să precizeze din capul locului că este vorba de exagerări răuvoitoare. El nu este împotriva ASTREI, cum ar putea fi? Are însă unele rezerve, de fapt unele opinii, unele propuneri. Dacă este o opoziție atunci aceasta se rezumă doar la raporturile ASTRA—I.S.B.C. așa cum sunt ele concepute de ASTRA. Mai clar: este împotriva unei fuzionări între ASTRA și I.S.B.C. mai ales că Iuliu Moldovan susținea ca Regionala Bănățeană să nu fie independentă față de Asociațiune și că va beneficia numai de niște favoruri³. Recunoaștem și aici atitudinea constantă a lui C. Grofșorean izvorâtă din convingerea că Banatul trebuie să dispună de propriile instituții adaptate condițiilor locale, acestui specific ori aceasta nu putea fi posibil decât printr-o totală independență. Ceea ce nu înseamnă excluderea colaborării, dimpotrivă! Colaborarea trebuie și ea de așa manieră concepută încât să nu se transforme cumva într-o subordonare. Această opinie și-a exprimat-o și a apărat-o chiar și în etapa consultărilor pentru înființarea I.S.B.C. Atunci a reușit să-l convingă pe Dimitrie Gusti de importanța statutului autonom în raport cu Institutul Social Român, de faptul că libertatea de mișcare facilitează un spor de adaptabilitate la mediul studiat, la condițiile sale ceea ce nu poate aduce decât beneficiu. A reușit chiar să-l determine pe Dimitrie Gusti să apere el însuși independența institutului bănățean. S-au stabilit deci relații de excelență colaborare reciproc avantajoasă ceea ce l-a întărit pe Grofșorean în părerea sa⁴.

În scrisoarea expeditată președintelui Iuliu Moldovan, el accentuează faptul că o fuziune ar duce pur și simplu la dispariția, la desființarea în fapt a I.S.B.C. ceea ce este cu neputință de acceptat. I.S.B.C. dispune acum de un nucleu de specialiști formați, excelenți profesioniști ai cercetărilor monografice așa cum au fost ele formulate de Școala Sociologică de la București, are realizări care au atras atenția asupra sa nu doar pe plan local ci și național, într-un cuvânt, are un prestigiu incontestabil. Dar chiar și dacă el personal și-ar da acceptul, schimbarea tot nu s-ar produce pentru că ea poate fi validată numai de Adunarea Generală a membrilor institutului și este dincolo de orice îndoială că o asemenea propunere ar fi respinsă. Știe foarte bine acest lucru și orice cedare din partea sa l-ar pune în imposibilitatea de a mai rămâne în fruntea I.S.B.C. Este de acord însă că în fața unui blocaj este preferabilă găsirea unei soluții fie ea și de compromis. El chiar are una⁵. Mai întâi ține să spună că are în vedere colaborarea din convingere, fiindcă știe că în Banat sunt într-adevăr multe de făcut și ele pot fi făcute mai bine împreună și cu sprijin reciproc. Acțiunea declanșată în comun ar avea, după el, trei direcții: „*examinarea științifică* cu tot bagajul sociologic a fenomenelor sociale, *culturalizarea maselor* și în fine: realizări practice de ordin administrativ, economic, sanitar, etc.”⁶. Această colaborare este determinată de o dublă motivație: I.S.B.C. nu are nici timpul și nici mijloacele necesare pentru lucrări practice iar culturalizarea nici nu intră în atribuțiunile sale; I.S.B.C. a încercat și această modalitate înființând un cămin

cultural, aranjând o expoziție de țesături, dăruind cărți agricole, broșuri și reviste, întemeind o bibliotecă pentru cămin, ținând prelegeri pentru gospodăria casnică, realizând deci lucruri care, în fond, nu intrau în specificul său⁷. A persevera în acest sens însemna mai puțină eficiență și mai multă pierdere de timp și tocmai de aceea este nevoie chiar de un al treilea coechipier adică colaborării deja în discuție să i se includă și Fundațiile Regale care și-au manifestat clar dorința de a se implica în Ardeal și Banat nu doar în vechiul regat. Colaborarea aceasta este pur și simplu de căutat pentru că Fundațiile dispun de resurse financiare importante fără de care procesul de culturalizare nici nu poate fi conceput.

Conlucrarea în varianta propusă de Groșorean, încredințează el cu același prilej, între ASTRA și I.S.B.C., ar putea fi benefică pentru satul românesc dar și pentru activitatea de propagandă națională, pentru activitatea publicistică pusă în slujba acesteia. Ideea unei tipografii era o preocupare majoră a lui Groșorean și pentru obținerea ei ar fi acceptat și colaborarea cu ASTRA și FUNDAȚII: Astfel s-ar fi putut înființa o tipografie „pentru a facilita tipărirea revistei noastre apoi a edita lucrări (...) publicând observațiile noastre, documente științifice adunate într-un buletin care să fie trimis tuturor ministerelor, parlamentarilor, presei române, Legațiilor, oamenilor politici, pentru a le informa despre tot ce se petrece în lagărul minorităților. Apoi triând materialul, a prelucra aceste documente în mod științific având în vedere contrapropaganda atât de necesară (...). Concomitent ar trebui să urmărim tot ce se scrie în Ungaria (măcar în Ungaria) informând pe cei în drept despre tot ce se petrece acolo⁸. Textul citat cere unele lămuriri. În prima parte a scrisorii sale Groșorean expune pe larg situația tragică ce se manifestă pe frontiera de vest, în Banat inclusiv, în privința deznaționalizării românilor care continuă, iată, și după 1918. Sunt fapte periculoase care l-au îndemnat și la înființarea I.S.B.C. Cele citate mai sus trebuie înțelese în acest context. De fapt asupra acestui punct, cu privire la contracararea unei propagande antiromânești, revizioniste, făcută tot mai pe față și sporind în amploare, au căzut de acord. Iuliu Moldovan recunoaște că: „Ceea ce m'a îndemnat să mă gândesc la creierea unei regionale a ASTREI în Banat a fost, după cum știți, regresivitatea numerică a elementului românesc de acolo și pierderea patrimoniului spiritual specific românilor din Banat; două procese dezastruoase din punct de vedere etnic. Obiectivul precis în special al Regionalei noi ar fi fost de ataca aceste probleme, de a-și concentra toate eforturile pentru a opri acele procese și pentru a sana substratul moral morbid ale cărui simptome sunt. Deci nu așa numita „culturalizare“ a maselor, nu intensificarea activității obișnuite cu scop de cultură generală și variată au determinat inițiativa noastră⁹. Dacă există o identitate de scop, atunci — conchide Groșorean — poate exista și una de acțiune dar nu prin suprapunere sau fuziune între instituțiile participante ci prin colaborare și anume o colaborare prin diviziunea muncii. Se poate, la urma urmei găsi și o soluție optimă chiar în ceea ce privește „îngemănarea“ unor instituții, o soluție care să asigure o legătură strânsă și o eliminare, în același timp, a suspiciunilor. El a imaginat una prin care relația între ASTRA și I.S.B.C. să fie, practic, instituționalizată: cooptarea reciprocă a reprezentanților celor două părți în conducerea celeilalte. Astfel, aceleași persoane vor colabora atât în

comitetul ASTREI cât și al Institutului Banat-Crișana. Era, în fond, o formulă diplomatică prin care se urmărea eliminarea unor animozități stârnite din orgoliu dar și o tentativă de a împărți echitabil atât responsabilitățile cât și decizia, conducerea. Aceasta ar fi dus la întărirea I.S.B.C. care urma să beneficieze de posibilitățile financiare ale ASTREI cât și de experiența acesteia. El nu este împotriva Regionalei bănățene ba chiar o asemenea idee vine în sprijinul ideilor sale din domeniul administrativ-politic pe care le-a și expus nu de mult lui Vaida — Voevod. Trebuie găsită însă formula mulțumitoare pentru toți și el crede că propunerea sa conține o asemenea formulă. Potrivit ei în Comitetul Central al Regionalei trebuiau incluși președinții despărțămintelor, respectiv ai județelor Arad, Timiș-Torontal, Caraș și Severin care devin astfel, automat, vicepreședinți ai ASTREI bănățene. În același comitet vor mai fi cooptați atât președintele I.S.B.C., cât și cel al secției din Arad. Președintele despărțământului Timiș-Torontal devine primul vicepreședinte al Regionalei suplinind, în caz de absență, președintele. Se va recurge la reciprocitate adică președintele și primul vicepreședinte vor fi incluși ca membrii de drept în Comitetul coordonator al I.S.B.C. În acest cadru colaborarea s-ar produce de la sine pentru că hotărârile și măsurile ar fi identice¹⁰. Ar mai fi un lucru important: aria de cuprindere a Regionalei să fie extinsă, asemeni celei a institutului, și asupra Crișanei deci pe întreaga frontieră de vest, spațiu de interes comun al celor două instituții.

Răspunsul nu a întârziat. A fost la fel de diplomatic! Mai întâi dr. Iuliu Moldovan se declară de acord asupra identității scopului urmărit dar are un punct de vedere diferit în privința modului de organizare în realizarea lui. El consideră necesară unirea eforturilor celor interesați, un unic plan de muncă și o conducere unică. În consecință, fapt esențial, o organizație unică. Când afirmă acestea are în vedere numai ASTRA și I.S.B.C. nu și Fundațiile Regale. „Fundația nu dispune de o regională în Banat. 2. Fundația are obiective și metode de lucru esențial deosebite de acele pe cari le precizăm și 3. ASTRA nu poate în nici un caz să renunțe la realizări pe teren căci ele formează o parte integrantă a programului ei de muncă...¹¹ ASTRA va colabora cu Fundațiile dar pe alte baze. Iată-l deci acum pe Iuliu Moldovan apărând o independență și pledând pentru eliminarea concurenței pe teren! Când se referă la raporturile ASTRA—I.S.B.C. punctul său de vedere se schimbă radical; Nu poate fi vorba de o simplă colaborare ci de o contopire într-o singură organizație. Ea va concentra eforturile intelectualității bănățene și a tuturor așezămintelor culturale din regiune: „...numai prin o singură conducere, printr-un singur program de muncă care să asigure atât cercetările necesare cunoașterii realității, cât și activitatea și realizările practice se poate ajunge la rezultatul dorit¹².”

Replica nu s-a lăsat așteptată. Ea este cuprinsă într-o a treia scrisoare a fruntașului bănățean în care revine cu noi argumente în sprijinul variantei sale. Se remarcă finețea observațiilor, claritatea ideilor și convingerea că evoluția mișcării culturale însăși va impune o conciliere între ASTRA, Institutele Sociale și Fundații. Acest lucru se va întâmpla mai repede decât este de bănuț. Un semnal clar în acest sens — adică

pentru decizia Fundațiilor de a activa și în Ardeal — este înființarea unei filiale clujene a Institutului Social Român. Grofșorean făcea de fapt aluzie la strădaniile tot mai stăruitoare ale Fundațiilor de a se infiltra într-un spațiu până atunci controlat de ASTRA, cărora vechea Asociațiune — având în vedere patronajul suveranului — nu avea cum să le stea împotrivă. Cu alte cuvinte tocmai se crea un precedent ce trebuie luat în considerare mai ales că în Banat echipele regale s-au și instalat în unele localități. Era o realitate de necontestat. În sprijinul ideilor sale, Grofșorean, aduce argumente de netăgăduit subliniind și faptul că realizările practice trebuie asumate de cineva. Institutul său dispune de specialiști care nu au timpul necesar, nici numărul și nici fondurile necesare pentru așa ceva. ASTRA la rândul ei va trebui să se pregătească de concurență cu Fundațiile dar în fața acestora totul este dinainte pierdut. „Credeti — scrie el că dacă am înființa Regionala, adică un comitet în plus, atuncia vom obține mai mult sprijin? În detrimentul Fundațiilor Regale, adecă a echipeilor monografice? Contest aceasta! Nu cred că se va afla vreodată un prefect-primar care, de dragul ASTREI Regionale, să aibe curajul de a se trage în degete cu echipele regale“¹³. Considerarea circumstanțelor concrete impun schimbarea termenilor acestei discuții și în general impun alte perspective. Institutele Sociale au menirea de a sesiza, în urma cercetărilor de teren, neajunsurile satului pe care le vor cuprinde în studiile sociologice. Monografiile întocmite de specialiști vor fi înaintate Fundațiilor Regale care, pe baza lor, în anul următor, când vor descinde la fața locului, vor face realizările materiale. Abia într-o a treia etapă, după epuizarea primelor două, va interveni ASTRA. O va face într-un sat deja pregătit îndrumându-l atât în domeniul spiritual cât și în cel economic, social, financiar. Acesta, crede el, ar fi rostul ASTREI în Banat. Ceea ce afirmă se bazează pe propriile cercetări și pe o bună cunoaștere a realității vieții. Această concluzie a formulat-o după campania de la Belinț, unde realitatea satului a confirmat necesitatea îndrumării în viața spirituală, morală, economică, sanitară și gospodărească. Și aceasta trebuie să revină tocmai ASTREI! Ideea colaborării între cele trei instituții menită să modifice existența, modul de existență al satului, revine cu insistență în finalul scrisorii. Judecând realist situația nu poate fi ignorat faptul că sociologul Dimitrie Gusti tocmai lucra la stabilirea unor posibilități, unor forme de fuziune între Fundații și Institutele Sociale. Este adevărat că în privința metodelor pe care trebuie să le urmeze Fundațiile Regale încă se mai experimentează dar trebuie recunoscut că Fundațiile sunt o realitate și tot așa înaltul lor patronaj: „Revin însă la cele relatate din parte-mi în adresa mea anterioară: se impune reglementarea colaborării între Institutele sociale, ASTRA, Fundațiile Regale. La București se așteaptă cuvântul D-voastră. De ce să nu luați deci D-voastră, adecă ASTRA, soluționarea în mâni. Cu atât mai vărtos că, am impresia unei desorientări și la centru. Nici d-l Gusti nu știe cum să soluționeze colaborarea între Institut și Fundațiile Regale, opunându-se și dânsul hotărât la fuzionarea acestor două instituțiuni. La fel nu s-a cristalizat încă nici metoda Fundațiilor Regale. Deocamdată și ele experimentează „dar“ voința de culturalizare a Majestății Sale este o realitate. Fundațiile Regale, cu toată autoritatea lor și cu resursele lor umane

și materiale, la fel, sunt o realitate. Se poate ca să trecem peste realitatea acestor factori?⁴¹⁴

Satul bănățean — confirmă încă odată Grofșorean — este într-adevăr în mare dificultate. Campaniile I.S.B.C. au relevat lipsa de religiozitate, destrămarea familială, lipsa de igienă (mai cu seamă infantilă), boli venerice și chiar lipsa unor cunoștințe gospodărești. Toate acestea ar putea fi eradicate numai printr-o acțiune continuă și concertată, printr-un efort la care să fie solidarizate toate forțele vii ale neamului. Acesta este deci dezideratul impus de realitate: unitatea în acțiune.

Ca și în atâtea alte momente dificile care au fost sau vor veni, pentru el și pentru Institut, Cornel Grofșorean solicită sprijin de la Dimitrie Gusti. Într-o scrisoare către directorul Institutului Social Român, ajuns ministru, el găsește prilejul să prezinte și situația impusă de acțiunile ASTREI: „... am onoare a Vă raporta că stau în discuție cu dl. dr. Iuliu Moldovan asupra felului colaborării între ASTRA și Institutul Social. Anume, D-sa vrea să înființeze ASTRA Regională a Banatului în strânsă legătură cu instituțiunile culturale din Banat, îndeosebi, natural, cu Institutul nostru. Adecă documentându-i d-lui Moldovan imposibilitatea ca să cedăm independența noastră așa cum ar fi dorit-o dânsul la început⁴¹⁵. Pentru a fi convingător ține să-și exprime și cu această ocazie, ideile despre diviziunea muncii așa cum a făcut-o și către președintele ASTREI. Îl roagă pe Dimitrie Gusti să mediteze controversa iscată de pretențiile ASTREI și își exprimă convingerea în corectitudinea punctului său de vedere. Evoluția mișcării culturale din Banat avea să-i confirme liderului I.S.B.C., chiar dacă numai parțial, opiniile.

În confruntarea cu intenția ASTREI de a îngloba și Institutul de la Timișoara, Cornel Grofșorean a fost câștigătorul reușind să salveze independența și libertatea de mișcare. Nu pentru multă vreme însă. Prin efectul legii Serviciului Social I.S.B.C. își pierde calitatea de persoană juridică vreme de aproape un an. El a devenit Regională a Institutului de Cercetări Sociale al României dar această situație — nu lipsită de asperități — era oricum de preferat altelea deoarece erau, cele două instituții, de același profil, desfășurau același gen de activități pe baza aceleiași metode științifice.

Mentținerea independenței I.S.B.C. a fost salutată cu bucurie de mulți intelectuali bănățeni, în primul rând, de membrii și colaboratorii acestuia cu toții potrivit afilierei. Anton Golopenția, prezent întotdeauna lângă I.S.B.C. mai ales în clipele dificile, a ținut să facă publice meritele sale, prilej de a evoca și prezența ASTREI în Banat: „Cât de mult a înviorat Institutul vieța românească a Banatului, s'a văzut cu prilejul Congresului anual al ASTREI ținut înainte de câteva luni la Timișoara. Tentativa de înglobare a vieții culturale a Banatului în ASTRA (în condițiuni onorabile: o regională a ASTREI) a întâlnit un refuz hotărât. Caietul din urmă al Revistei I.S.B.C. cuprinde numeroase pagini care manifestă mândria intelectualilor bănățeni de ce le-a reușit și convingerea lor că pot servi de pildă și conducătorilor Ardealului⁴¹⁶. Episodul a fost evocat peste doi ani chiar de Cornel Grofșorean în revista editată de I.S.B.C., „D-l profesor dr. I. Moldovan, președintele ASTREI-centrale propune și fuzionarea tuturor instituțiilor culturale din Banat, sub egida ASTREI-Regionale. Propunere care în discuții de circa timp de un an, nu a fost

primită de către conducerea I.S.B.C. menținându-și și pe mai departe independența și autonomia sa deoarece acest institut avea un asemenea activum în spatele său, de care nu dispusese nici chiar ASTRA-centrală, necum o formație nouă cum este „ASTRA-Regională” din Banat, chemată să-și dovedească capacitatea abia de aci încolo¹⁷. De aici rezultă, după el, motivele reale ale tentativelor ASTREI, căci „...activitatea Institutului a trezit energiile adormite și în câțiva ani s'a resimțit o vie și viguroasă acțiune în toate domeniile culturale și artistice. Fapt care, la un moment dat, a provocat și atenția ASTREI-Centrale. Geloasă pe trecutul ei, geloasă pe rolul său conducător a simțit că terenul ei fuge de sub picioare și, pentru a se încadra în ritmul vieții culturale din Banat, hotărâse înființarea ASTREI Regionale...”. Această victorie face parte, în concepția președintelui I.S.B.C., dintr-un șir lung de realizări care a dus la relansarea vieții culturale într-o provincie, care „cu câteva decenii în urmă era lipsit de o viață culturală proprie, fiind încadrat în ritmul spiritualității ardelențești, datorită luptei comune pe teren politic, îndreptată împotriva dominației maghiare (...). Rolul principal în această comunitate spirituală îl avuse ASTRA, până la unire, când situația s'a schimbat brusc, manifestând Banatul tendințe separatiste, fără prea mare răsunet; iar ASTRA cufundându-se într-o toropeală inexplicabilă”. Aceasta a fost atmosfera în care a luat naștere I.S.B.C. ale cărui merite vor fi de altfel recunoscute de ASTRA. Acesta este și motivul fundamental pentru care a declanșat încercarea de înglobare a sa. Urma să dea vitalitate unei asociațiuni destul de anchilozată, afectată de bătrânețe.

Schimbul de scrisori între I. Moldovan și C. Grofşorean marchează un moment important în viața Institutului bănățean și în cadrul relațiilor epistolare pe care directorul său l-a avut cu multe personalități ale epocii. Deși numărul lor este mic ele sunt totuși relevante pentru reconstituirea unui episod din trecutul unei instituții cu rol major în Banatul interbelic și nu doar în sectorul cultural sau științific.

De justetea propunerilor lui C. Grofşorean avea să se convingă chiar și I. Moldovan care, expediindu-i o carte poștală, ultima deținută de fondul accesibil nouă, ține să-și exprime gratitudinea pentru „sugestiile atât de judicioase pe cari ați binevoit să mi le faceți”¹⁸. Ideea colaborării cu Fundațiile Regale care se regăsește de atâtea ori în discuție va reveni în atenția ASTREI un an mai târziu când situația financiară precară făcea imposibil un sprijin corespunzător pentru despărțămintele și regionalele sale¹⁹. Se confirma astfel previziunea sociologului bănățean.

Relațiile ASTRA-I.S.B.C. vor cunoaște și perioade de fructuoasă colaborare așa cum s-a întâmplat la campania din Ohaba-Bistra. Atunci delegații ASTREI au activat în secția culturală a echipei monografice având o participare remarcabilă.

NOTE

1 P. Matei, *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională (1861—1950)*, Cluj-Napoca, 1986, p. 81.

- 2 *Ibidem*, p. 90.
 3 *Ibidem*.
 4 C. Albert, V. Leu, *Din istoria cercetărilor sociologice în Banat*. Dimitrie Gusti, Anton Golopenția și Institutul Social Banat-Crișana (1932—1944) din prezentul volum.
 5 Arhivele Statului Caransebeș, Fond Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin din Reșița (în continuare M.J.C.), inv. 1195/1—1196/1. Scrisoarea lui C. Grofșorean către I. Moldovan din 6 octombrie 1935.
 6 *Ibidem*.
 7 Realizări în timpul campaniei de la Sârbova, 1935.
 8 Arhivele Statului din Caransebeș, M.J.C., inv. 1195/1—1196/1. Scrisoarea lui C. Grofșorean către I. Moldovan din 6 octombrie.
 9 Arhivele Statului din Caransebeș, M.J.C., inv. 1197/1—1199. Scrisoarea lui I. Moldovan către C. Grofșorean din 12 octombrie 1935.
 10 Arhivele Statului Caransebeș, M.J.C., inv. 1195/1—1196/2. Scrisoarea lui C. Grofșorean către I. Moldovan din 6 octombrie 1935.
 11 Arhivele Statului Caransebeș, M.J.C., inv. 1197/1—1199. Scrisoarea lui I. Moldovan către C. Grofșorean din 12 octombrie 1935.
 12 *Ibidem*.
 13 Arhivele Statului Caransebeș, M.J.C., inv. 1194/5. Scrisoarea lui C. Grofșorean către I. Moldovan din 20 octombrie 1935.
 14 *Ibidem*.
 15 Arhiva Muzeului de Istorie al Județului Caraș-Severin din Reșița, Fond C. Grofșorean, inv. 8130/72. Scrisoarea lui C. Grofșorean către D. Gusti din 26 octombrie 1935.
 16 A. Golopenția, *Două centre regionale de organizare românească și de documentare: Institutele Sociale din Banat și Basarabia*, în „Sociologie Românească” II (1937), nr. 11—12, p. 530.
 17 C. Grofșorean, *Emanciparea culturală a Banatului*, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, V (1937), Nr. 19—20, p. 86.
 18 Arhivele Statului Caransebeș, M.J.C., inv. 1193/1. Scrisoarea lui I. Moldovan către C. Grofșorean din 14 octombrie 1935.
 19 P. Matei, *op. cit.*, p. 71.

CORNEL GROFȘOREAN ET LA QUESTION DE LA FONDATION DE „ASTRA BĂNĂȚEANĂ”

(Résumé)

S'appuyent sur des documents inconnues, l'étude met en lumière les relations entre l'Institut Social Banat-Crișana de Timișoara et „Astra”, association culturelle ayant ses racines historiques en Transylvanie et Banat et ses efforts de s'adapter à la nouvelle situation d'après l'année de 1918. On remarque le début d'une concurrence entre les anciennes et les nouvelles institutions culturelles roumaines de Banat, mais aussi des solutions générées par l'expérience et les résultats des recherches sociologiques. Les documents cités dévoilent toute une série de plans de collaboration proposés en 1935 par le docteur Grofșorean le dirigeant du premier institut sociologique en Banat.